

Српски соколи на Приморју

После Мајског преврата у Београду 1903. јачала је активност српске омладине у Аустро-Угарској. Нови дух у Србији после преврата, слом режима грофа Куена у Хрватској, тешка криза режима у Босни после Калајеве смрти, буран протестни покрет у Далмацији, устанак у Македонији и споразум о реформама турске управе у Европи закључен у Мирџштету све је то будило нове наде. У томе часу одржана је крајем септембра 1903. скупштина српске академске омладине у Сремским Карловцима, да решава о „новим задацима омладине“. На састанку су учествовали ђаци из свих српских покрајина и пратили своје речи живим примерима из Далмације, Војводине, Босне и Македоније. Основан је Српски соко у Сремским Карловцима, а оснивач његов Лаза Поповић, предложио је у „Омладинском гласнику“ оснивање соколских друштава у Аустро-Угарској Монархији. (1) Исте 1903. основано је гимнастичко друштво Обилић у Мостару. После I Хрватског свесоколског слета у Загребу 5 августа 1906. посетило је Дубровник 300 чешких сокола. Дубровачки Срби су их дочекали са својом музиком. На поздрав др Антуна Пуљезија у име дубровачких Срба одговорио је чешки посланик Клофач : „Поздрављам слогу Срба и Хрвата проти заједничком непријатељу“. (2)

Српска гимнастичка друштва на Приморју

Дубровник је у другој половини 19 века био културни и привредни центар приморских Срба. Залагањем прегалаца око Српске Зоре оснивана су гимнастичко-трезвењачка друштва на Приморју. Да би подстакли оснивање гимнастичких друштава лист „Дубровник“ и часопис „Срђ“ писали су о раду сокола. Оснивање гимнастичких друштава био је нови вид заједничког рада прегалаца и омладине у борби за уједињење српског народа. Прва друштва на Приморју основана су 1907, Српско гимнастичко друштво „Душан Силни“ у Дубровнику и Српски Соко у Рисну. На предлог омладинца Криста П. Доминковића, уредника „Дубровника“, Српска дубровачка омладина решила је да у Дубровнику оснује гимнастичко друштво „Душан Силни“. Сазван је 17. августа збор Срба Дубровчана у просторијама Дубровачког Радничког Друштва. На збор је дошао велики број грађана, а посебно омладине. Председавао је Антун Сухор. Кристо П. Доминковић изашао је са предлогом пред скупштину и образложио је потребу и значај оснивања друштва „Душана Силног“. Предлог је са акламацијом прихваћен. Изабран је привремени одбор у коме су били : Луко маркиз Бона, др. Матија Грацић, др. Јово Милишић, Кристо П. Доминковић, Јован Л. Перовић, Иво Шуберт и Балдо Мариновић. На скупштини су прочитани телеграфски поздрави из Београда. У једном од њих истакнуто је : „У име свих седамдесет и два данашња клуба Србијанског Душановачког Савеза, шаљемо драгој једнородној браћи витешко српско поздравље. Здраво Силни!“ Предсједник Савеза потпуковник Мишковић. Са скупштине послат је одговор : Савез Душана Силног Београд „Срби Дубровчани једнодушно су одлучили утемељење „Душана Силног“, те захваљују на братском сјећању слободне браће. Здраво !“ Одбор. Београдско друштво је упутило депешу : „Савез нам је приопћио Вашу депешу. У добри час Силни, у име пет

стотина београдских витезова”. Председник Друштва Кнез Милојковић. Правила друштва су три пута слата властима и враћана непотврђена. Власт је потврдила друштвена правила августа 1908. Конституирајућа скупштина одржана је 9. августа 1908. У Управи били су : председник др. Мато Грацић, подпредседник Иво Шуберт, благајник Јовица Ј. Перовић, тајник Антоније Бенуси, заменик тајника Петар Рељић, одборници Кристо П. Доминковић, др. Јово Милић, Луко маркиз Бона, и Милан Тројановић. За барјактаре Ђилдо Јоб и Михо Брађолица. Седнице одбора одржавале су се у просторијама Дубровачког Радничког Друштва. Чланство и подмладак вежбали су у „Бачићевој дворани”. Први учитељи били су Кристо П. Доминковић и Никола Р. Бркић. Залагањем председника др. Мате Грацића друштво је 1908. добило своје просторије. Стара зграда из доба Републике, позната као “Табакерија” у Пилама бијаше потпуно преуређена за друштвене просторије и то велика дворана за вежбање, а једна мања за вежбе на справама, соба за управу, чланство и остале потребне просторије. То је био Дом Душана Силног у Дубровнику. Јула 1909. отпочеле су вежбе у друштвеним просторијама. Основан је и женски део. Друштву су стигле наручене справе из Прага. Друштво је на поклон добило слику Душана Силног и слике из српске историје. Душан Силни у Дубровнику најавио је своју прву друштвену забаву за 12. март 1910. у просторијама Српског Пјевачког друштва „Слоге”. Тог дана требало је друштво да предвођено Дубровачком Грађанском Музиком свечано наступи у својим одорама. На дан наступа друштва лист „Права Црвена Хрватска” оборила се на Душана Силног називајући га „србијанским друштвом”. Аустријска полиција забранила је корпоративни наступ са музиком. Чланови друштва су морали у малим групама да иду од својих просторија до „Слоге”. Кад су се појавиле прве групе грађанство их је поздравило френетичним аплаузом, док је неколико франковачких омладинаца почело да звижди. Како је која група душановаца долазила, била је све одушевљеније поздрављена, тако да се усамљени звиждуци франковаца нису чули. Кад су сви душановци стигли почела је забава у просторијама „Слоге”. Кристо П. Доминковић истакао је у свом поздравном говору значај овог првог наступа душановаца, упркос препрекама на које су наишли од стране власти. Програм забаве био је : Станковић „Радо иде Србин у војнике” свирао тамбурашки збор Дубровачког Радничког Друштва, вјежбе мушког подмлатка, Мандолинистички клуб изводио је „Карневалска звона”, затим вежбе предњачког збора, Петар Бубало декламовао је песму „Душановка“ од Ј. Перовића, затим чланство је извело Пирамиде. Српски позоришни дилетанти извели су шаљиву игру у три чина „Мој цеп”. Између чинова свирао је тамбурашки збор. Тамбурашким збором управљао је Иван витез Чижек, а вежбама Александар Куртовић. Забави су присуствовали одасланства из Боке Которске у живописним народним ношњама. Дубровачка Грађанска Музика свирала је 19. марта 1910. корачницу Душановка. (3)

Душановци су заједно са Српском музиком и бројним излетницима приредили излет у Слано 22. маја 1910. На обали поздравио их је Иво М. Јелић. У Сланом су чланови вежбачи и подмладак приредили неколико вежби. Увече су се вратили у Дубровник. Предвођени музиком прошли су уз ватромет преко “Плаце” где су их бројни грађани поздрављали. (4)

Српски соко у Книну основан је 1907. Повод за оснивање било је учешће Српског сокола из Грачаца на Видовданској прослави на Далматинском Косову. Книњани на

челу са учитељем Вељком Покрајцем основали су Српски соко, састављен од гимнастичког и тамбурашког збора. Све до 1912. музички део друштва боље је напредовао од гимнастичког дела. У српском соколском друштву учествовали су и Хрвати. У Книнском соколу било је 1907. 111 чланова. Од тога 1 добротвор, 56 помагача, 34 редовна члана и 20 подмлатка. Соколи у Книну су приређивали игранке и забаве у просторијама Српске читаонице. Јавна вежба приређена је 27. јула 1913. на новосаграђеном летњем вежбалишту. (5)

Лист „Дубровник” пратио је покушаје оснивања Српских соколских друштава у Боки Которској. У допису из Котора аутор дописа који се потписао као “Србенда” истакао је запуштеност тадашње омладине. Основан је Српски соко у Рисну, али је власт враћала неколико пута статуте “Сокола” и налазила сметње остварењу друштва без узрока. Чуо је да и Новљани имају на уму стварање сокола. У допису се истицало : „Тако, браћо, тако такмите се ко ће први однијети барјак препорода наше заостале омладине !”. (6) На допис у листу „Дубровник” је одговорио лице из редова рисанске омладине које се потписало као “Ранко”. Сложио се са мишљењем претходног аутора и истакао : „Уз остало почнимо и са оснивањем „Српског Сокола”, јер је Соколство захватило готово све наше крајеве и све славенске народе. ... Погледајмо шта раде наша браћа Срби у Дубровнику, Босни, Херцеговини, Угарској, Хрватској и Славонији, затим Хрвати, Чеси, Пољаци, ... Свуда се данас оснивају соколска друштва, па зашто онда и ми, у Боки Которској, не бисмо почели са таким, колико корисним толико и племенитим установом ? ... Ето зашто ја поздрављам пошт. Которског дописника, који је први међу нама јавно потакао соколско питање у Боки. ... Што се тиче рисанске омладине, она се је, ... бавила том мишљу отраг двије године, и хтјела доиста основати „Сокола”, али неповољни одговори надлежних власти на поднесене молбе, примораше је, да одустане од своје намјере, ал та идеја у Рисну није још пропала, а уздам се да и неће, већ да ће се опет пробудити и оживотворити. ... Пробудимо се једном из сна, јер смо доста спавали; вријеме је и да радимо.” (7) У допису из Котора у листу „Дубровник” истакнуто је да је на једном састанку било одлучено да се оснује гимнастичко друштво „Српски Соко”, и да је изабран одбор, али је ствар запела. (8)

Излети душановаца у Цавтат и Боку Которску

Да би потпомогли оснивање нових друштава на Приморју душановци из Дубровника су са Дубровачком Грађанском Музиком приредили излет у Цавтат 17. априла 1910. и том приликом први пут иступили корпоративно пред грађанима. Било је 44 члана у одорама, које је предводила Дубровачка Грађанска Музика. На окићеној обали дочекали су их грађани Цавтата. Гђа Милева Рајчева Влахова, зажелела им је добродошлицу и предала киту цвећа председнику друштва др. Мати Грацићу. С противне стране пуцањем из прангија поздрављали су душановце. Иза поздрава граду и кратког одмора следила је јавна вежба. Чланство, мушки и женски подмладак извршио је неколико тачака. Вежба је свршена комбинираним “пирамидом”. Грађани су одушевљено поздравили вежбаче. Иза вежбе били су погошћени у дворани „Хрватског и српског дома”. Наздравио је душановцима Антун Братић, а одговорио др. Мато Грацић. Говорили су др. Франо Кулишић и Кристо П. Доминковић. На растанку дошло је до срдачних овација. Овације су се

поновиле у Дубровнику када су душановци прешли са музиком преко Плаце. (9) Душановци из Дубровника су планирали излет у Котор 19. јуна 1910. на Тројичин дан. Излет је био отказан, али је приликом прославе у Котору у поворци клицано слози Срба и Хрвата, Боки и „Душановцима”. (10)

Дубровачки душановци су 26. јуна 1910. приредили излет бродом „Дубровник” у Цавтат и Боку Которску. У Дубровнику се укрцало око 400 путника. Брод се зауставио у Херцег Новом где су их дочекали а многи и придружили излету. Кад су стигли пред Рисан, град је био искичен заставама. Звона су брујала као поздрав душановцима. У Рисну су се укрцали око стотину излетника. При проласку кроз Боку Которску Бокељи су махали са обе стране обале. Кад је брод стигао у Котор на пристаништу их је дочекао посебан одбор са музиком и са члановима Српске Радничке Задруге под друштвеним барјаком. Душановце је поздравио др. Божо Вукотић, а Даница Петровић Његош Александрова уз неколико речи предала је киту цвећа друштвеном војводи др. Матији Грацићу. Пред кафаном Дојми приредили су Которани закуску. Тога дана одржана је јавна вјежба, као и концерт пред кафаном Дојми. На растанку поздравио их је др. Божо Вукотић, а Кристо П. Доминковић се захвалио и позвао Которане да са својим соколима посете Дубровник. После излета основана су нова друштва у Котору, Херцег-Новом и Ђеновићима. Поводом оснивања Српског сокола у Херцег Новом лист „Српски Соко“ донео је чланак у коме се истиче : „Овдашња се српска омладина већ одавна спрема да оснује Српски Соко, да не будемо постидни пред својом браћом. Но у овој опћој апатији нашој на Српском Приморју не могамо остварити своју замисао. Али нам недавно дође у походе „Душан Силни“ из питомог Дубровника, продрма нас из дријемежа и сада је Српски Соко код нас свршена ствар. Одзив је лијеп, и спремамо се на посао. Наручили смо и справе и онда ћемо напријед са снагом соколском. Здраво!”. (11)

Дубровачки душановци су били заступани са три члана у одори на слету бугарских Јунака у Софији 9-12 јула 1910. Том приликом у Београд су дошли представници српског соколства из Срема, Крајине, Босне, Старе Србије, Приморја и Херцеговине. Поворка у Београду сврстана је у улицама око хотела „Славија”. Душановцима из Дубровника и Скопља указана је почаст тиме што су поворци ишли иза чешких сокола. Поворка је прошла улицама : Краља Милана, Теразијама и Васином где су са балкона Универзитета одржани поздравни говори, па до Града у коме је било слетилиште. После одржане јавне соколске приредбе у Горњем граду, којој је присуствовао и престолонаследник Александар, и после пријема у двору краља Петра, претставници српског соколства из Србије, Старе Србије и са територије Аустро-Угарске одржали су састанак у Београду. Кристо Доминковић представљао је Приморје на састанку одржаном од 7 до 9 новембра. На састанку је одлучено да се створи Српски соколски савез са седиштем у Београду. На слетовима у Загребу и Прагу наступало би се под заједничком савезном заставом и заједнички вежбало симболичну вежбу ослобођења. На састанак су дошли и капетан Милан Прибићевић, секретар Народне Одбране и војвода Јован Довженски. Посетио их је престолонаследник Александар. Руковао се са сваким од присутних делегата, а кад је чуо име Дубровник „опажала му се чита радост и задовољство”. Позвао их је да посете Двор. (12) Дубровачки душановци кренули су предвођени српском музиком на слет

Хрватске соколске жупе „Војвода Хрвоје” у Сплиту 21. августа 1910. На Корчули брод се зауставио, да прихвати корчулански „Хрватски сокол” и излетнике. Дошло је до великих манифестација, посебно када је српска музика свирала хрватску химну. Дубровачке душановце су сељаци из околине Сплита, мислећи због униформе да су из Србије, на сваком сусрету поздрављали са „Живљела Србија!”. Душановци су одговарали са „Живио хрватски Сплит”. (13)

Дубровачки душановци су приредили 28. августа 1910. излет у Херцег Нови и манастир Савину, приликом славе „Госпојин-дана”. На излету је учествовала Цавтатска Музика, која је пред полазак дошла у Дубровник да прихвати душановце. На херцеговској обали био је дочек грађана под заставама. Душановцима је зажелио добродошлицу Никола Ђоновић. Општина је почастила душановце и музику. На Савини је била јавна вежба и концертат музике. (14)

Душановци су основали „Веслачко одељење“ (8 веслача) Душана Силног и набавили модерни чамац који је носио име „Душан Силни”. Одељење је 19-20 маја 1911. приредило излет од Дубровника до Котора. За 12 сати и 30 минута прешли су 80 км (46 морских миља). Чамац се заустављао у Херцег Новом и Рисну. Соколи су свуда показивали према Душановцима братску пажњу, нарочито у Рисну, где је Душановцима била приређена богата вечера, на којој је било око 60 особа. Ришљански соколи, на челу са својим старешином капетаном Александром Видовићем, испратили су их на чамцу све до Пераста. Пред Котором им је изашло у сусрет веслачко одељење которског Српског Сокола (15).

Српска соколска жупа на Приморју

Група од 40 српских сокола предвођена др Лазом Поповићем, старешином Фрушкогорске Жупе, посетила је 17 августа 1911. Дубровник. На обали (Груж) дочекали су их постројени душановци са Грађанском Дубровачком музиком. На броду поздравило их је изасланство општине. У поворци душановаца и музике соколи су посетили Гундулићев споменик. Пред спомеником је др Лаза Поповић изрекао неколико бираних речи и положио венац. Грађанство је бурно поздрављало а пред Гундуличевим спомеником дошло је до бурних овација. На Пилама поворка се разишла. Душановци су у подне приредили соколима обед у својим просторијама. У име Душана Силног Нико Ђивановић поздравио је соколе из Војводине, Србије и Старе Србије.

Истог дана соколи су паробродом „Соко” посетили Цавтат. Излету су се придружили душановци, грађани и омладина. Град је био искићен заставама, а соколе је дочекала општинска музика и грување прангија. Цавтатска Музика свирала је „Душановку” и „Соколску корачницу”. Кад су се соколи искрцали, предвођени Цавтатском Музиком поздравили су Општину и поклонили се Богишићевом музеју, а онда на гробље. На гробу Валтазара Богишића положио је др Лаза Поповић, уз неколико бираних речи, венац Српских сокола из Војводине, са српском тробојницом. Истакао је да како је српски народ увијек благодаран великом Србину Богишићу за велике заслуге. Кад је венац био положен, сви присутни кликнуше „Слава Богишићу”!, а збор је запевао „Вјечнаја памјат”. Пред Калачићевом кафаном Цавтаћани су угостили соколе. Наздравио им је Антун

Братић, а захвалио му др. Лаза Поповић. После разгледања градића, Богишићевог музеја, књижнице и слика Влаха Буковца у цркви соколи су се вратили у Дубровник. При поласку из Цавтата дошло је до братских овација. Вратили су се око 7 сати у Дубровник. Дубровник је био свечано осветљен, а српска и хрватска музика концертирале су пред Двором. Душановци и Срби Дубровчани су соколима приредили банкет у хотелу Империјал. Сутрадан душановци су приредили Јавну вежбу и концерт. Гости су пре подне разгледали град, а после подне суделовали у јавној вежби и забави на Брсаљама. Соколи, душановци (чланови, мушки и женски подмладак) и српска музика кренули су заједно возом 19 августа 1911. у Требиње на II Херцеговачки Српски Соколски Слет. Слет је трајао два дана. Приређене су јуначке народне игре и утакмице. Слету су присуствовали као гости Хрватски соко из Требиња, муслимански соко из Требиња и Хрватски соко из Дубровника. Српска Дубровачка Музика је учествовала у свим тачкама програма слета. На Слету је душановачки мушки подмладак изводио вежбе палицом, под управом А. Куртовића. Женски подмладак извео је вежбу копљем и вежбу вретенима. Чланови Душана Силног извели су вежбу Пирамиде на лествицама. (16)

Прва главна скупштина „Српског Сокола” у Ђеновићу одржана је 15. октобра 1911. у друштвеним просторијама. На скупштини су били изасланици сокола из Херцег Новог подпредседник Јово Секуловић, М. Мусић, Д. Доклесић и К. Поповић. Скупштина је започела избором за почасног председника Јова Секуловића а за перовођу Јеротеја. Почасни председник Јово Секуловић захвалио се на части, поздрављајући оснивање првог Српског соколског друштва на селу у Далмацији. Читао је правила потврђена од ц.к. Намјесништва, истовремено их тумачећи. У Управу друштва били су изабрани председник Душан Црногорчевић, подпредседник Шпиро Цвјетковић, тајник Нико Јанковић, благајник Паско Даниловић и четовођа Никола Марић. (17) Другог дана католичког Божића 26. децембра 1911. одржана је забава у просторијама Српског Пјевачког Друштва „Слога” у Дубровнику, а за фонд „Душана Силног”. Изведене су гимнастичке тачке, које су завршене живом сликом која је приказивала „Херцеговачко робље” од Чермака. Игранку је отворио друштвени војвода др. Мато Грацић. (18)

Поводом оснивања Српског сокола у Кастелаштви у писму упућеном листу „Дубровник” истакнуто је : „И у нашем мјесту овом оснављава се срећом соколско друштво и већ су влади подастрта правила на одобрење. Наша младост живо за то ради, а ми их старији соколимо и помажемо у увјерењу, да је то жива потреба, која ће подмладку нашем јачати животну снагу и челичити српски народни карактер. Схваћају наши момци да се без снаге тјелесне и умне, без заједнице и слоге у данашња тешка времена развраћивања и прорачунаног однорођивања не може достојно стати на бранику прађедовских нам светих аманета. Дао Бог да наше ово друштво најбоље утиче и на многе синове наше, који су данас по разним странама туђег свијета, да и њих соколска идеја духовно веже, како би се краја и народа свога увијек сјећали, од користи му и изданице били !” (19)

На приредби у Рисну 17. септембра 1911. уз рисанске соколе учествовали су душановци из Дубровника, Српски соко из Херцег Новог и изасланства Српског и Хрватског сокола из Котора. Соколи су прославили 1912. св. Ћирила и Методија у Котору. Учествовали су сви српски и хрватски соколи из Боке Которске. Српски соко Херцег Нови одржао је своју јавну вежбу 1912. Барјак Српског сокола у

Котору развијен је септембра 1912. (20) Први омладински часопис „Прољеће”, који је изашао у Котору 3. марта 1912. године, донео је у свом првом броју чланак о „Соколима” (аутор је био М. Буртулица), у коме се истицало : „Ова хумана и народна установа постоји од шездесетих година прошлога стољећа... Код нас овдје на југу соколска мисао је нашла лијепог одзива, па ето и у нашу малу Боку долетио је млади сокол, да свије своје гнијездо...” Текст се завршавао : „Бокељи, овај почетак, тек посијано сјеме, нека развије своје клице цијелим нашим кршним крајем, а Бока ће наша синнути новим животом. Држимо се чврсто наше соколске максиме: „У десници снага, у срцу одважност, у мислима домовина”. (21)

У Боки Которској основана су Српска соколска друштва 1910. у Херцег Новом, Котору, Ђеновићу и Рисну, а 1912. у Будви, Бијелој и Каштел Ластви (Петровцу). Хрватска соколска друштва основана су у Херцег Новом, Перасту и Котору. Српски и Хрватски соколи су заједнички наступали и организовали заједничке излете. (22)

Српска соколска жупа на Приморју основана је 5. маја 1912. у Херцег Новом на иницијативу Јова Секуловића. Прва скупштина жупе одржана је у Херцег Новом 11. августа 1912. У Жупу је ушло 7 друштава из Боке Которске (Рисан, Котор, Херцег-Нови, Ђеновић, Бијела, Будва и Паштровићи-Кастиио), Душан Силни из Дубровника и Српски соко из Книна. Жупа је себе сматрала делом Савеза Соколских друштава Душан Силни у Београду. За старешину Жупе изабран је Мирко Комненовић, старешина Српског сокола и Српске кредитне задруге у Херцег-Новом, истакнути члан Српске зоре и подпредседник Савеза српских привредних задруга на Приморју. Из Боке Которске стигло је у Дубровник 40 српских сокола 25. јуна 1912. на проласку за Праг. На обали сачекали су их душановци са музиком. Предвођени музиком обишли су град у поворци, поздравивши општину. Заједнички су пошли у Праг са 22 члана „Душана Силног”. (23)

Крајем 1912. у 8 друштава Жупе било је 710 чланова, 206 вежбача, 19 предводника, 30 чланица женског одбора, подмладка мушког 130 и женског 56. (24) На Свеславенском слету у Прагу 1912. из Жупе било је 65 чланова у свечаном оделу и 35 вежбача. Вођа пута на слет у Прагу био је Јово Секуловић. Својим радом допринео је да соколи из Боке буду још боље запажени на слету. У чланку Максима Злоковића „Соколство у Боки Которској прије рата” истицало се : „На овом слету наши су соколи добили још више потстрека и воље за рад, те су повративши се кући приступили соколском послу са још више полета. Када су власти одобриле правила жупе, одржана је 11.8.1912. главна скупштина жупе на којој је изабран старешина Мирко Комненовић. Жупа је имала 10 друштава са 970 чланова. У чланку Максима Злоковића „Соколство у Боки Которској прије рата” о значају Жупе истицало се : „Није било ни једног важнијег договора и народног посла, а да изасланици Жупе ту нијесу водили главну ријеч. Тако је год. 1914 као изасланик Жупе бр. Јово Секуловић учествовао великој скупштини Српског Соколства у Крагујевцу, што га је касније имало стајати главе. Хрватски соколи су радили свим силама да њихов рад буде у складу са срп. соколским радом те их видимо раме уз раме у свим националним манифестацијама са браћом срп. Соколима.”. (25) Српски соко у Бијелој основан је иницијативом Јова Секуловића из Херцег Новог. У Управи друштва били су Андрија П. Балабушић, Шпиро Т. Илић и Тома И. Злоковић. (26)

На прослави десетогодишњице „Просвете” одржаној у Сарајеву септембра 1912. учествовали су у великом броју соколи. Велика национална манифестација одржана је у Сарајеву недељу дана пре објаве балканског рата. На прослави утврђени су задаци сокола у данима, који су били на помолу. Делегација „Душана Силног” из Дубровника је заједно са „Дубровачком Грађанском Музиком” отишла у Сарајево на „Просвјетину“ прославу. Стигли су у Сарајево око 9 сати увече. Делегати „Душана Силног” марширали су главном улицом око барјактара Иванковића из Требиња, пред њима су ишли др Лаза Поповић и Воја Живановић, српски генералштабни пуковник, а за њима сви соколи. Музика је свирала „Оро кличе са висине”. Звуке музике пратила је песма присутних, али уместо речи : „Ми смо с тобом Светозаре Милетићу!” могло се јасно чути : „Ми смо с тобом Петре Карађорђевићу !”. (27)

По избијању Балканских ратова организовано је прикупљање помоћи за Црвени Крст. Акција је обухватила целу дубровачку област, скоро свако село. Др. Луко Дражић је као лекар на Цетињу помагао рањеним Црногорцима у Балканском рату. Дубровачки душановци приредили су излет у Херцег Нови 14. септембра 1913. на јавну вежбу херцегновских сокола. (28)

Први Слет Српске соколске жупе на Приморју одржан је 12.10.1913. у Дубровнику. На слету су учествовали и српски соколи из Босне и Херцеговине. На слет је дошао Воја Бесаровић са Српским соколом из Сарајева. Први део : Дубровачка Грађанска музика обишла је град свирајући на уранак у 7 сати пре подне. Затим је био дочек гостију. Дошли су Хрватски соколи из Далмације и бројни соколи из Боке Которске. Српски соколи жупе на Приморју дошли су у великом броју, предвођени жупским старешинством на челу са старостом Мирком Комненовићем и Соколском музиком из Херцег Новог. Српски соко из Требиња са барјаком стигао је истог јутра железницом. На обали српски соколи дочекали су хрватске. Дубровачка Грађанска музика (српска) свирала је „Лијепа наша домовина” и „Пред прси” у почаст барјацима. Учествовало је преко 500 сокола. Слет је почео поворком кроз Дубровник, а онда из Дубровника ка вјежбалишту у Грушком пољу. У поворци су учествовали : 1) Дубровачка Грађанска Музика; 2) Соколске заставе; 3) Старјешинства жупа и друштава; 4) Хрватски соколи са солинском музиком; 5) Соколски подмладак „Душана Силног”; 6) Сви српски соколи редом са музиком из Херцегновога; 7) „Душан Силни” из Дубровника. Кад је поворка стигла на Плацу била је поздрављена и обасута цвећем са прозора. Поворка је стигла пред општину, где су представници Жупе пошли да поздраве градоначелника. Други део био је јавна вежба на Беничевом (Грушком) пољу : 1. мушки подмладак „Душана Силног” изводио је просте вежбе; 2. Херцегновски Српски соко је извео Српске вежбе палицом, засебна тачка за Љубљански слет; 3. мушки подмладак „Душана Силног” изводио је вежбе сабљама; 4. чланови Српске Соколске жупе на Приморју извели су просте вежбе, засебну тачку Срба са Свеславенског слета у Прагу 1912; 5. вежбе гостију; 6. вежбе копљем са V слета Пољског соколства у Кракову 1910; 7. вежбе на справама; 8. Пирамиде. При свршетку вежби, док су соколи правили пирамиде, пиротехничар је бацао умјетне „бомбе” у ваздух. Присутни су били изненађени када је из једне, која је у ваздуху прснула, излетела комбинована српско-хрватска застава, и просула на стотине летака са соколским мотивом : „Устај, живи, бори се, не клони!”. То је изазвало

одушевљене овације Сокола и грађана. Трећи део био је јавна забава са концертима музике. После вјезби соколи су отишли на Брсаље, гдје је била јавна забава и весеље. Ватромет, огњи, шаљива пошта, народно коло, певање и друге разне игре. Одржан је концерат трију музика. Град, Грушко поље и Брсаље били су окићени заставама, зеленилом и сијалицама. На Грушком пољу био је подигнут славолук са натписом „Здраво !” и „Добро нам дошли!”. По мишљењу писца Споменице („Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”) Дубровник није памтио ништа слично од открића Гундулићевог споменика 1893.(29) Слету су присуствовали начелник општине Дубровник др. Мелко Чингрија, подначелник др. Антун Пуљези, котарски поглавар др. Алберт Ренкин и полицијски комесар Ђурлица. (30) Поводом Слета Жупа је издала разгледницу на којој је приказан члан сокола наоружан ножем у борби са змајем који је другог сокола обавио и дави репом. Са обе стране разгледнице исписано је гесло „Устај живи. Бори се не клони!”. На дну разгледнице је била панорама Дубровника са текстом „Први слет Српске Соколске Жупе на Приморју у Дубровнику”. Оригинал разгледнице израдио је сликар Атанасије Поповић. Због разгледнице дошло је до сукоба са властима. Душановац А. Бенуси позван је код Ренкина у поглаварство због пригодне разгледнице за слет. Ренкин је сматрао, да због тога што је реп змаја црно-жут да је то алузија на Аустрију. И зато је издао налог да се читава наклада разгледница заплени. Посетили су га староста жупе Јово Секуловић и Кристо Доминковић. Ренкин је пристао да се разгледнице пусте у промет ако се змају премаже црно-жути реп. Управитељ српске штампарије Светозар Грчић је прво одбио а онда пристао да премаже змају реп. (31)

На скупштини Жупе у Дубровнику 8. марта 1914. изабрана је нова управа. Изабрани су : старјешина Мирко Комненовић; подстарјешина Др. Мато Грацић; тајник Јово Секуловић; благајник Петар Тошић; вођа Лесо Куртовић и од сваког соколског друштва по један члан управе. Одборници : др. Франо Кулишић, Давид Љубиша, Душан Суђић, Божо Милиновић, Александар Видојевић, Андро Балабушић, Душан Црногорчевић, др. Веселин Мрђен, др. Милош Мартић, Антун Крекић. За надзорнике Жупе изабрани су : за Боку Которску Богомил Јововић, а за Горњу Далмацију Вељко Покрајац. (32). Почетком 1914. основан је Српски соко у Задру. Први наступ сокола био је 21. јуна 1914. када су сви заједно из Српске читаонице пошли до православне цркве Св. Илије и натраг. (33) У редовима друштава Жупе било је 1912. 24 добротвора, 62 утемељивача, 417 помагача, 206 чланова, 186 подмладка (од којих 56 жена), 1 почасни члан, све скупа 896. У Дубровнику у друштву било је 10 добротвора, 25 утемељача, 50 помажућих, 30 редовних и 26 подмладка. У редовима Жупе 1914. било је 970 чланова. Основана су друштва у Будви (63 члана), у Бијелој (56) и у Задру (120, од којих 30 вјезбача). Укупно је било 10 друштава. (34)

Јово Секуловић као представник жупе учествовао је на састанку српског соколства у Крагујевцу. У вече 14 марта 1914. била је приређена свечана соколска забава у просторијама бившег дворца кнеза Милоша, а сутрадан одржана је скупштина српског соколства. Делегати из Аустро-Угарске били су : Атанасије Шола за Босну и Херцеговину, за Хрватску, Славонију и Војводину др. Срђан Будисављевић, др. Лаза Поповић и др. Милан Метикош. Јово Секуловић примио се да пошаље питомце из Боке у крагујевачку подофицирску школу. Договорило се са ректором

богословије у Београду Николајем о начину слања. Требао је предати питомцима своју књижицу „Успомене из Боке”. Књижица је служила као лозинка на Цетињу. У Београду су се требали јавити оцу Николају. Послао је априла 1914. преко Цетиња Стева и Јока Мустура. Јока се морао вратити због слабог здравља, а Стево Мустур је стигао до Крагујевца. Први светски рат га је затекао у школи, а он се јавио као добровољац у комитски одред Војводе Дула и Вука Поповића. Касније из одреда враћен у школу. Са друговима је преко Албаније стигао до Бизерте. У рату је неколико пута био одликован. Посредовањем пароха села Каменог Марка Станишића било је спремно за пут шест младића. Због атентата у Сарајеву нису пошли. (35)

Свој последњи слет Жупа је одржала на Далматинском Косову код цркве Лазарице, крај Книна на Видовдан 1914. Душановци су заједно са Српским соколима из Боке Которске корпоративно отпутовали 27. јуна 1914. Велика маса народа, која се сваке године окупљала на Видовдан, дочекала је соколе на станици и топло их поздравила. На заједничком ручку код цркве одржани су патриотски говори. По подне одржана је јавна вежба чланства, чланица и подмлатка жупе. У листу “Српска Зора” о слету : „Хиљадама народа с крајине Книнске, Врличке од Кистања, Задра Бенковца, Дрниша из Спљета и Каштела Шибеника, Скрадина Обровца, Сиња, Имотскога из Боке и Дубровника са крајине Босанске и из Лике окупише се око братских соколских чета и помолише се Богу за изгинулу браћу храбре косовске Осветнике. На парастосу је складно пјевало пјевачко друштво „Србадија” из Шибеника. Иза парастоса изводили су са успјехом вјежбе српски и хрватски соколи уз пратњу Спљетске музике.” (36) Соколи из Дубровника и Боке Которске били су на проласку пред Корчулом свечано дочекани од хрватског сокола и грађана Корчуле. Лука је била пуна чамаца искићених хрватским и српским тробојкама. Сплит је српске соколе дочекао братски. Соколи из Книна су на својој застави исписали речи : „Борба за национално право наше”. На вежбама је учествовало 77 чланова српског сокола. (37) На Слету је Грга Анђелиновић одржао говор подељен у 4 дела а сваки се завршавао рефреном „Не кличем здраво ни мени ни вама, већ оним јунацима који ће скоро гинути за народно уједињење”.(38) Др. Мате Дринковић наздравио је соколима пионирима боље будућности. На крају свог говора истакао је да ако дође до борбе, ниједан соко није смео узети пушку и окренути је против свог брата Србина. (39) При поласку жандармерија је забранила све манифестације и свирку музике не саопштивши никоме шта се у Сарајеву догодило. На станици Перковић чуло се међу соколима “убише Фердинанда”. На Видовдан 28. јуна 1914. српски соколи из Боке Которске организовали су излет у Будву, где су приредили јавну вежбу. Сем сокола из Боке Которске на јавној вежби учествовали су представници дубровачког „Душана Силног”. Вежба се није завршила због гласа о убиству Фердинанда. Соколи су се мирно повукли. (40)

У борби за Уједињење

У Дубровнику је црна слутња обузимала грађане који су гледали полицајце, жандаре и финансијске стражаре у непрестаном шапутању са неким пропалим лицима. Бијаше јасно да су их подстицали на неред. Растурише у новине, па и у

службену „Смотру далматинску”, „да је у Дубровнику таково огорчење, да прети погибелъ немира.” Власт је 4 јула 1914. заказала задушнице за Франца Фердинанда. Посебним позивом била су позвана сва месна друштва да суделују у задушницама у цркви. Управу „Душана Силног” позвало је поглаварство да суделује корпоративно у одорама на задушницама. Управа „Душана Силног” и Хрватски соко закључили су да учествују у задушницама са по два члана и без одоре. Све државне, покрајинске и месне власти присуствовале су задушницама. Иза задушница сви су били убеђени да се нешто спрема. Најпре су почели да се окупљају пред општином сеоски стрелци, које је организовао аустријски капетан Матичевић. Њима су се били придружили око 50 људи, у Дубровнику непознатих. Били су прљави, одрпани а добрим делом и пијани. Њима је одржао говор Матичевић, који је завршио : „Браћо, јесмо ли сложни ? “. Одговорили су : „Јесмо, јесмо!”. После мисе руља је тражила да се скине српска застава са општине. Навалили су на врата општине да продру у њу. Нијесу успели. Врата бијаху јача од њих. Начелник др. Мелко Чингрија није хтео да пристане, па је поклисару управне власти која је подупирала руљу одговорио да се сили не може противити, али да он заставу не скида. По налогу Ренкина застава је скинута од распаљене руље. Градоначелник Мелко Чингрија узалуд је тражио помоћ жандармерије. Кренувши у поворци, навалили су на српске установе : Српску штампарију, „Дубровачко Радничко друштво”, Српско Пјевачко друштво „Слога”, Српску основну школу, Матицу Српску, Српску Музику, Српску штионицу и уредништво „Дубровника”. Разбили су прозоре камењем, отргнули су са прозора друштвене заставе, уништили покучство у Српској школи и у друштву „Слога”. Руља је после тога напала Дом Душана Силног у Пилама. У „Споменици 25. година соколског рада у Дубровнику” истакнуто је : „Уз пут скинуше неколико табли са дућана, написаних ћирилицом. Ова руља плаћених безкучника и одрлија свом жестином навали камењем на зграду „Душана Силног”. Када су се уверили да из зграде „Душана Силног” не пуцају бомбе, како се у граду причало, разбили су врата. Франковци су опустошили Дом Душана Силног, потопили друштвени чамац, скинули натпис Душан Силни са Дома, уништили намештај, слике, библиотеку и гимнастичке справе бацили у море. Руља је два пута пуштошила зграду „Душана Силног”. Нико није спречавао руљу на том њеном вандалском походу. Перо Чингрија је обилазио град и гледао задовољни подсмјех људи чија је дужност била да сличне поступке спрече. Истог дана кад је извршен напад на зграду „Душана Силног” детективи су извршили претресе у стану и радњи трговца Миће Милишића. Његовог сина Војислава одвели су у поглаварство и саслушали, јер му је била нађен рубац са српском тробојком и грбом. Извршен је претрес код Уроша Јокановића, члана сокола. (41) На челу руље били су др. Никша Свилокос, гроф Брњица Кабога, начелник Ријеке Дубровачке, дворски капелан дон Јозо Црница и домобрански капетан Јулије Матичевић. Тек пошто је рушилачки талас прошао улицама, органи реда су позвали у помоћ војску која је спречила даље изгреде и блокирала Дубровник. (42) Због претреса дошло је неколико детектива, комесара, жандарма и финанси са стране, особито из Задра у Дубровник. Све су преметачине извршено истовремено. Ништа нису нашли, па су сви истог дана отпутовали натраг. Преметачине су извршене код Мата Грацића у Лападу, у његовом стану; Др. Франа Кулишића у стану; Ђилда Јоба у стану; Јова Тошовића, у стану, књижари и магацинима; Антонија Бенуси, благајника Трговачке банке, у

стану и канцеларији у стану и у благајни; Мите Пушибрка, чиновника „Српске Зоре”, у стану и у канцеларији „Српске Зоре”; Криста Доминковића, у стану и у уредништву „Дубровника”. Вршење преметачина је извршено по закону, само је учињења изнимка код куће Доминковића. Пошто Доминковић није био код куће, полиција је присилила стару слушкињу под претњом да ће је одвести у тамницу, да им отвори. Са собом су довели једног ковача, који је отварао оно што је било закључано. Детективи су тражили слике краља Петра, писма писана ћирилицом, па и најмање успомене из Србије. Доминковић је у свом листу број 22 од 23 јула 1914. коментарисао : „Ако се је мислило на Крагујевачке бомбе, били би их једнако нашли и у присуству домаћина као и у његовој отсуности, а онако исто би пошли празних шака.”. Уочи рата затворено је преко 60 талаца из Дубровника. (43)

Забрањен је рад Српске соколске жупе на Приморју у Херцег Новом и свим српским соколским друштвима у Далмацији : Српском соколском друштву “Душан Силни” у Дубровнику, Српском соколу у : Книну, Котору, Бијелој, Будви, Ђеновићу, Каштел Ластви, Рисну, Задру и Херцег Новом.(44)

Душан Силни био је као и сва национална друштва у Дубровнику распуштена 25. јула 1914. На дан објаве рата настао је лов на истакнуте грађане и соколе. Народна стража спроводила је ухапшене. Забрањена је употреба ћирилице. Делатност Матице Српске у Дубровнику обустављена је, а прегаоци затворени. Ухапшени су и стављени војној власти “на расположење као таоци” ... Иво кнез Војновић, Игњат Јоб, Васо Пипер, Александар Куртовић, Божо Хопа, ... Сви су одведени у шибенску тамницу. На градским зидинама 31. јула 1914. постављен је оглас о таоцима одређеним за осигурање војничких транспорта, посебно железницом. Тамнице су биле пуне па су нове затворенике затварали у војне тамнице у Гужу. Мобилисани соколи били су проглашени за “политички сумњиве” и над њима се водио строги надзор. Полицијски агенти преобучени у “војне добровољце” пратили су “непоуздане војнике”. Упркос томе пребегли су душановци Људевит Тајсер, Божо Нардели, Антун Суђа и Антун Корчуланин. Прва тројица пребегла су на италијанској fronti, а Антун Корчуланин на српском фронту, прешавши са српском војском преко Албаније. После рата носио је Албанску споменицу.

У Цавтату Нико Враголов осуђен је 15 месеци тамнице. Таоци су били Антун Братић, Перо Зоре, Ђуро Лонза, Перо Матијашевић, Антун Кушељ, ... Ухапшени су били Ђуро Враголов, Леле Миљан, Антун Морети. Интернирани су били Божо Враголов и Михо Малошевић. (45) Сликар Игњат Јоб ухапшен је у лето 1914. У затвору су таоци међу којима и Васо Пипер морали да му помажу због душевних сметњи. Из затвора је, захваљујући пријатељу породице, пребачен у душевну болницу у Шибенику. Његов брат Цвијето Јоб погинуо је као добровољац у српској војсци у Првом светском рату. (46) Васо Пипер рођен је у Котору 1892. Заједно са породицом прешао је у Дубровник. Био је истакнути члан Српског соколског друштва „Душан Силни” и учесник демонстрација 1913. у Дубровнику. Затворен је 1914. као таоц у Дубровнику. Са осталим таоцима из Дубровника пребачен је у затвор у Шибенику. (47) У затвору се заједно са осталим таоцима поздравио са Онисимом Поповићем пред стрељање. Пушен је из затвора 1915, али је после два месеца ухапшен због ступања Италије у рат. Ослобођен је 1916. с тим да студира. Мобилисан је у војску 1917. Био је у касарнама у Добоју и Тузли. Крај Првог светског рата дочекао је у затвору у Котору.

Коначна одлука о распуштању српских соколских друштава донета је 26. маја 1915. Просветно-привредно друштво Српска Зора затворено је после избијања рата, а секретар друштва Мита Пушибрк и службеник Иван Матић ухапшени су и интернирани 2. августа 1914. Забрањен је рад Дубровачког радничког друштва, Дубровачке грађанске музике, Добротворне Задруге Српкиња Дубровкиња, хрватског и српског народног дома у Цавтату и Српског филхармоничког друштва Захумље у Цавтату. У Дубровнику су 31. јула 1914. као таоци били православни свештеник Ђуро Поповић, трговци Перо Банац, Миће Милишић, Васо Милишић, Стево Љубибратић, Никола Буквић, др Антун Буцоњић и управитељ Завода Благог дјела Божо Мичић. (48) На Мамули били су затворени соколски прваци Мирко Комненовић и капетан Александар Видовић. Милан Срзентић, родом из Будве, учио је је у Дубровнику Наутичку школу. Био је предњак Српског сокола „Душан Силни” у Дубровнику. Приликом стрељања у херцеговској утврди Шпањоли 17. септембра 1914. поморски капетан Милан Срзентић стргнуо је мараму и са руком на срцу довикнуо : „Овако Србин умире ! ... Живјела Србија”. Од истог плотуна пао је тога дана и његов старији друг капетан Филип Хаџија из Оребића на Пељешцу. Члан Српског Сокола „Душан Силни” Васо Милишић спремао се на бегство према српској граници, када су га издали неки „другови”. Стрелан је у 10. априла 1915. у Леденицама (Кривошије). Умро је са покликом : „Живио Краљ Петар ! Живјела Србија !”. (49) Пример за такве соколе био је Милан Срзентић. Рођен је у Будви 3 августа 1893 године од оца Адама, судског саветника, и мајке Милке Матић из Лике. Основну школу завршио је у Загребу, а поморску академију у Дубровнику. Одгојен у националном духу, ступио је у соколе. Кад год би дошао у Дубровник одмах би отишао у Соколану да поздрави браћу и да их ободри. После свршених испита у априлу 1914 године укрцао се као други капетан на брод «Радиум» Ту је наишао на заповедника лађе капетана Филипа Хаџију, родом са Оребића, који га је заволео због искрености и борбеног патриотског духа. Хаџија је био челик родољуб и карактер. Срзентић је пред њим излагао смер соколске идеје, која је хтела да руши стару аустријску империју. Говорио је о везама са браћом у Србији и о коначном ослобођењу пре или после. Одушевљен победама у балканском рату, снивао је да ће час ослобођења брзо доћи. Кад им је на путу за родни крај стигло обавештење да је почео светски рат, Срзентић је ковао планове како помоћи својој браћи. Хаџија се у свему са њим слагао. Али њихове разговоре је прислушкивао један њихов друг. Чим су стигли у Боку, пријавио их је аустријским војним властима и они су осуђени на смрт. Изведени су Хаџија и Срзентић на стрељање 17 септембра 1914 године на стратиште код тврђаве Шпањола, изнад Херцег Новог. Срзентић је неустрашиво гледао смрти у очи. Није хтео да му марамом вежу очи. Кад су га запитали за последњу жељу, узвикнуо је „Последња ми је жеља да победи Србија, Живела Србија! Пуцајте! Овако Србин умире!”. Бокелји су га 1924 године сахранили под спомеником код манастира Савине. (50)

Приморци који су се нашли изван Аустро-Угарске помагали су борбу за ослобођење. Срби са Приморја су настојали да пребегну и као добровољци ступе у војске српских држава. Многи нису успели у томе. Нико Капут, Србин католик из Дубровника, борио се у одреду Војислава Танкосића у одбрани Београда. (51). Перо Гоце-Гучетић је као ђак которске гимназије био избачен из

свих школа монархије због увреде ћесара. Преселио се у Београд и ту свршио гимназију. За време балканских ратова борио се у редовима црногорске војске. У Првом светском рату заједно са Јобом, Миџором и другим добровољцима борио се у чети Воје Танкосића. Прелаз преко Албаније уништио му је здравље. По препоруци Николе Пашића Гучетић је послан у Француску на опоравак. (52) У чланку Максима С. Злоковића „Соколство у Боки Которској прије рата” цитирана је одлука Поглаварства у Котору од 26 маја 1915. која је послата свим распуштеним соколским друштвима : „У вези с кораца учињеним проти-српским соколским друштвима у Босни и Херцеговини те у Книну заплијениле су мјесеца јуна 1914 код овамошњих српских соколских друштава, односно код појединих управљајућих чланова речених друштава, разног дописивања из којег произлази јасно, да су српска соколска друштва у Далмацији, те њихов савез „Жупа српских соколских друштава на приморју” у Херцеговоме била у друштвеном саобраћају у заједници радиности и са српским соколским друштвима у Краљевини Србији. На штампаном пописном арку, на којем су печати „Соколско друштво Душан Силни Крагујевац” и потписи краљ. српског пјешадиског мајора као претсједника и краљ. српског судбеног тајника као секретара, а у којему је наведено „бројно стање код свих српских соколских друштава на дан 14 марта 1914 год.” „назначена су мјеста Дубровник и Херцегови. У штампаном записнику сједнице „Главног техничког одбора српског соколства”, која је била на 7 децембра 1913 у Загребу, назначени су на челу између других градова Београд и Херцегови, те је тај записник потписао у име српске жупе на приморју и један изасланик из Ерцеговога”. Осим тога било је заплијењено : писмо „Савезу српских сокола Дупан Силни у Београду”, управљено српској соколској жупи на Приморју у Ерцеговоме гледе одређења двојице изасланика из Београда за српски соколски слет на Косову код Книна дне 28 јуна 1914 и више огласа о дјелатности српских соколских друштава у Београду и Крагујевцу, појединих дипусница из Београда и Крагујевца, које представљају снимке далматинских сокола скупа са иноземним (себијанским) соколовима у једнакој друштвеној одори. Наведеним је чињеницама доказано, да су и „Жупа српских сокола на Приморју” и српска соколска друштва у Далмацији била у организацији са српским соколством у краљевини Србији, а ово је са своје стране скупа са српским соколским друштвима у Босни, Херцеговини, Хрватској и Славонији како произилази из расправа прочитаних на казненој расправи проти Принципу и др. у Сарајеву год. 1914., стајало под изравним утицајем и управама „Народне Одбране” у Београду. По томе је јавно, да се је дјелатност српских соколских друштава у Далмацији, било путем „Жупе на Приморју”, било директно, протерана на иноземство, те да су тиме та друштва прекорачила свој дјелокруг предвиђен у друштвеним правилима.” (53)

Максим и Саво Мустур, чланови соколског друштва у Ђеновићу, пребегли су из аустријске војске у Србију 1914. и ступили у редове добровољаца. (54) Иво Мустур је био ухапшен. Мајку Стева Мустура су власти позивале и тражиле да им открије ко је посредовао и послао јој сина у Србију, али је до краја сачувала тајну. (55)

По уласку црногорских снага у Будву окупило се 200 мушкараца који нису били мобилисани у аустро-угарску војску. Они су заједно са 60 Бокеља коју су на Цетињу добровољно јавили за црногорску војску формирали Први бокешки батаљон. Батаљон је имао две чете и 260 бораца. Од педесетак Бокеља који су пребегли у

Црну Гору и 450 добровољаца из САД, међу којима је било доста Бокелја формиран Други бокешки батаљон од 4 чете. Други бокешки батаљон борио се у Грбљу. Водили су жестоке борбе на први и други дан Божића 1915. Морали су се повући на границу Аустро-Угарске и Црне Горе. Бокелји су послали Ника Кажанегру и Ђура Зеновића на Цетиње. По савету краља Николе Бокелји су кренули ка Подгорици, да не би били заробљени од аустро-угарске војске. Затим су кренули јануара 1916. ка Скадру. Команду над Бокелјима у данима капитулације Црне Горе преузео је Нико Кажанегра. Српској војсци придружили су се делови Бокелског батаљона. Од 26 бораца 24 су били Бокелји. Из 4 бокешке општине у војскама Србије и Црне Горе, као и у савезничким војскама учествовало је око 1.900 добровољаца. Са подручја Будве 1.049, Котора 465, Херцег Новог 190 и Рисна 170. (56) Паштровићи су дали око 500 добровољаца. Дака Мустур из Кумбора борио се у добровољачком одреду којим је командовао Војин Поповић војвода Вук. Исељеници из Боке Которске јављали су се као добровољци. Петар Шпаровић у Аргентини придружио се емисарима Србије, а по доласку у Грчку, поверена му је команда над бродом Србијом. (57)

Мирко Комненовић је одмах по доласку у Ниш, посетио председника српске владе Николу Пашића и министра Љубу Јовановића, са речима : „Долазим као добровољац, без резерве да послужим Србији”. Као члан мисије за прикупљање добровољаца упућен је 24 јула 1915. из Ниша у Русију. Радио је у Русији међу заробљеницима и пребезима на организовању Српског добровољачког корпуса (58). Соколи су пре доласка српских официра организовали добровољачке јединице. Добровољци су се уз велике напоре после револуције у Русији пребацили на Солунски фронт. У чланку „Из минулих дана” објављеном у листу „Дубровник” један добровољац описао је свој пут од Одесе преко Мурманска до Солунског фронта. У чланку је истакнуто : „У праскозорје на Видовдан 1916 године, задојен најсветлијим идеалима дуговања свом народу и југословенској идеји, и ако водник пука гласовитог црножутаг шуцкора, успео сам да са цијелим водом војника и четири митраљеза пребјегнем једнокрвној браћи, а тим допринесем од стране Словинске Атине сјенку користи при стварању наше толико жељене отаџбине. ...Поносан сам што сам доживио да да будем војник Карађорђевића војске, ... ” (59). Јово Секуловић је позвао 2 новембра 1918. бивше чланове српског сокола у Херцег Новом и поново основао друштво по старом правилнику. Српски соколи су добили од Народног Вијећа оружје и постали Национална гарда, која је чувала ред и мир до доласка српске војске, па и заједно са војском све до 1. јануара 1919. (60)

На дан Уједињења, 1 децембра 1918. Љуба Јовановић, родом из Котора, члан српске владе и један од старешина Сокола, изјавио је : „Ево дана и часа на који је мислило и за који је радило, за који је страдало и за који је живело наше племе. ... Наш је народ данашњим делом доживео највећи догађај своје историје ... Све што смо у прошлости имали, најбоље и највише у племену нашем, радило је за овај велики чин, који је данас, ево, свршен” (61).

После ослобођења 1918. обновљен је рад соколских друштава на Приморју. Збор Српске соколске жупе на Приморју одржан је 29. маја 1919. Као представник сокола из Будве био је присутан Давид Љубиша. (62) Которски Српски и Хрватски соко ујединили су се у марту 1919. у „Југословенски Сокол”. (63) Главна скупштина

Српског Сокола у Рисну одржана је 27 априла 1919 године. На скупштини је био присутан довољан број чланова после четири године забране. Староста брат Александар Видовић отворио је скупштину. Прво је био примљен на знање извештај одбора о имовини и раду друштва за 1914-1918 годину, затим је једногласно изабран нови одбор, у коме су остали : староста Александар Видовић, заменик старосте Ђоко Ковачевић, благајник Јово Чучак, тајник Стеван Јовановић, заменик тајника Владимир Ђатовић, вођа Обрен Катурсић, економ Васо Ђезовић, заменици одбора Веселин Митровић и Ђоко Говедарица. Затим је био измењен параграф 4 друштвених правила који је гласио : да чланом може бити сваки Србин, поданик Ауст. Уг. Монархије, Босне и Херцеговине, промењено да чланом може бити сваки брат Славен, који је навршио 16 година а није судски кажњен ради дјела учињена против морала, и уопће који је чист пред јавним мњењем, ... При свршетку скупштине сакупљен је износ од 150 круна, са којим су уписали за члана добротвора бившег брата Божидара Миџора, који даде свој живот за ослобођење отаџбине на Кајмакчалану 1916 године. После скупштине следила је играња до касно доба ноћи.(64)

На Видовданском соколском сабору одржаном 28. и 29. јуна 1919. у Новом Саду састали су се предратни соколи који су стигли из стрељачких јарака, испод вешала, из тамница и казнионица. Дошли су војници, добровољци и четници. У чланку „Соколство и Први децембар” у „Соколском Гласнику” истакнуто је : „Само оних није било, које су прогутали гробови, чије су кости разнеле буре и олује и вукови. ... . Сва браћа, која су се очеличила у напорима и страхотама светског пожара, високо су дигла барјак словенског соколског братства и на њ се свечано заклели, изјавивши, да сви ... Соколи у својој слободној отаџбини добровољно ступају у службу свога народа и своје државе са свима телесним и моралним снагама”. (65) На сабору у Новом Саду сви соколски савези ујединили су се у Соколски Савез С.Х.С. Љуба Јовановић и Грга Анђелиновић представљали су Српску соколску жупу на Приморју у организационом одбору сабора. (66) У име Српског соколског друштва „Душан Силни” из Дубровника на сабору су учествовали Александар Куртовић, Иво И. Матић и Васо Пипер. (67)

Дубровачко друштво Српски соко „Душан Силни” одржало је главну скупштину 26. октобра 1919. на којој је закључено да се друштво уједини са Хрватским соколом. Одржана је изванредна главна скупштина на којој су биле управе и 217 чланова оба друштва. председавао је др. Луко Дражић, староста Хрватског сокола а записничар је био Васо Пипер, вођа душановачког друштва. председавајући је саопштио закључак Хрватског сокола, а Васо Пипер извјестио о једнаком једногласном закључку Српског соколског друштва „Душан Силни” са жељом да тадашња изванредна скупштина постави темељни камен новом соколском друштву у Дубровнику. (68)

Соколска друштва Српске соколске жупе на Приморју из Дубровника и Боке Которске основала су Соколску жупу Мостар 1920. заједно са друштвима из Херцеговине. Жупска конституирајућа скупштина одржана је у Мостару 28.марта 1920. На скупштини је било 12 друштава: Билећа, Чапљина, Дубровник, Гацко, Херцег Нови, Коњиц, Мостар, Невесиње, Опuzен, Рисан, Столац и Требиње. После скупштине приступило се оживљавању друштава која су постојала пре рата. (69) Јово Секулић у свом осврту у чланку „Српска соколска жупа на Приморју”, у

соколском листу „Соко на Јадрану” истакао је : „Српска соколска жупа на Приморју ликвидирала је, јер је часно испунила своју дужност према отаџбини. Часно и поштено. Братски и соколски. (70)

Прва српска гимнастичка друштва на Приморју основана су 1907, Српско гимнастичко друштво „Душан Силни“ у Дубровнику и Српски Соко у Книну и Рисну. Оснивање гимнастичких друштава био је нови вид заједничког рада прегалаца и омладине у борби за уједињење српског народа. Најактивније српско гимнастичко друштво било је у Дубровнику. Рад на оснивању соколских друштава у Боки био је спор због не прихватања статута од стране власти и апатије становништва. Да би потпомогли оснивање нових друштава душановци из Дубровника приређивали су излете по дубровачкој околини, у Цавтат и Боку Которску. Са оснивањем соколских друштава у Боки Которској дошло је до оснивања Српске соколске жупе на Приморју у Херцег Новом 1912. Незванично Жупа је себе сматрала као део Савеза Соколских друштава Душан Силни у Београду. Формално због те везе са соколима из Србије жупа је са избијањем Првог светског рата била забрањена. Жупа је приредила слетове 1913. у Дубровнику и на Далматинском Косову крај Книна на Видовдан 1914. Српско соколско друштво Душан Силни било је као и сва српска национална друштва у Дубровнику распуштено 25. јула 1914. Соколи су настојали да пребегну у Србију и Црну Гору да би се борили као добровољци. Соколски добровољци са Приморја допринели су српској и црногорској војсци у њиховим борбама за ослобођење и уједињење. Припреми за борбу сем традиције допринео је рад Српских соколских друштава и њихове жупе на Приморју. По ослобођењу 1918. Жупа је обновила рад. На Видовданском соколском сабору одржаном 1919. у Новом Саду сви соколски савези ујединили су се у Соколски Савез С.Х.С. Српски соколи са својим геслом „Устај, живи, бори се, не клони!” могу да послуже као пример данашњим генерацијама омладине како се упорним ситним радом постижу значајни резултати у промењеним околностима.

Саша Недељковић

члан Научног друштва за историју здравствене културе Србије

Напомене :

1. „Постанак првог српског соколског друштва“, уредио Анте Брозовић, „Соколски зборник“, Година I, Београд 1934, стр. 136-139;
2. А. Бенуси, „Дубровачко соколство у раду за наше ослобођење и уједињење”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 152;
3. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 28, 29, 30;
4. „Излет „Душана Силног” у Слано”, „Дубровник”, Дубровник, 24. маја 1910, бр. 39, стр. 3;
5. Др Војин Калинић, „Српска друштва у Книну до 1914. године”, „Книнска Крајина 7”, Београд, 2016, стр. 110-116;

6. „Соколска идеја у Боки”, „Дубровник”, Дубровник, 11. фебруара 1910, бр. 11, стр. 2;
7. Ранко, “Рисан”, „Дубровник”, Дубровник, 22. фебруар 1910, бр. 14, стр. 2;
8. „Пишу нам из Котора”, „Дубровник”, Дубровник, 6. априла 1910, бр. 25, стр. 2;
9. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 31;
10. „Тројичин-дан у Котору”, „Дубровник”, Дубровник, 24. јуна 1910, бр. 48, стр. 2;
11. Небојша Рашо, „Српски соко Херцег Нови“, Херцег Нови, 2008, стр. 17,19; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 31; „Послије излета у Котор”, „Дубровник”, Дубровник, 28. јуна 1910, бр. 49, стр. 3;
12. Др. Милорад Драгић „Рад Љубомира Давидовића у Соколству”, „Споменица Љубомира Давидовића, Београд, Издање Главног Одбора Демократске странке, стр. 115; Соколско друштво Скопље-Матица, „Споменица о прослави 30годишњице и извештај о раду у 1939 год.“, Скопље, 1940, Стр.6-30; Јован Л. Перовић, „Моје успомене из соколског живота”, „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 109;
13. А. Бенуси, „Дубровачко соколство у раду за наше ослобођење и уједињење”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 152;
14. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 31, 32, 33;
15. „Српски Соко”, Сремски Карловци, 1911, Год. V, бр. 9-10, стр. 166; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 33;
16. Српски Соко, 25 Октобар 1911, Сремски Карловци, бр. 11 и 12, стр. 182; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 34; „Српски соколони у Цавтату”, „Дубровник”, Дубровник, 24. августа 1911, бр. 34, стр. 3;
17. „Пишу нам из Ђеновића”, „Дубровник”, Дубровник, 26 октобра 1911, бр. 43, стр. 2;
18. „Забава „Душана Силног”, „Дубровник”, Дубровник, 29. децембра 1911, бр. 52, стр. 3;
19. Мјешћани. „Примамо из Каштеластве”, „Дубровник”, Дубровник, 30. новембра 1911, бр. 48, стр. 2;
20. „Излет у Рисан”, „Дубровник”, Дубровник, 7 септембра 1911, бр. 36, стр. 3; Тонко Барчот, “Хрватски сокол у Боки Которској у раздобљу Аустро-Угарске монархије и краљевине СХС”, Котор 2010, стр. 21, 22;
21. Драган Клариф, „Соколство у Будви и Паштровићима”, „Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 385;
22. Максим С. Злоковић, Бијела, 15 децембра 1936, „Соколство у Боки Которској прије рата”, „Гласник Соколске жупе Цетиње”, Цетиње, 1 марта 1937, бр. 3, стр. 40-41;

23. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.35; Драган Кларић, “Соколство у Будви и Паштровићима”, Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 386;
24. Небојша Рашо, „Српски соко Прилози за историју Соколства”, Књига прва, Херцег-Нови, 2011, стр. 19;
25. Максим С. Злоковић, Бијела, 15 децембра 1936, „Соколство у Боки Которској прије рата”, „Гласник Соколске жупе Цетиње”, Цетиње, 1 марта 1937, бр. 3, стр. 40-41;
26. Максим Злоковић, „Бијела естетско-историјски приказ”, Народни универзитет Боке Которске у Котору, Котор 6-1937, стр. 60,61;
27. Др. Војислав Бесаровић, „Соколство и трезвеност”, „Соколски Гласник”, Љубљана, 1. децембар 1930, бр. 30, стр. 3; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.110;
28. Никола Тоља, “Дубровачки Срби католици, истине и заблуде”, Дубровник, 2011, стр. 460; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 22, 23, 25, 40;
29. „Соко”, Њујорк, Новембар 1913, Год III, бр.11, стр.268; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.36, 37, 112;
30. Милан Гулић, „Далмација у освит великог рата”, „Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе”, Београд, 2015, стр. 430;
31. А. Бенуси, „Аустријски змај”, „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 116; Јов. Секуловић, „Српска соколска жупа на Приморју”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 155;
32. „Соко”, Њујорк, Мај 1914, бр. 5, Год. IV, стр. 110; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.38;
33. Војин Калинић, „Српске установе у Северној Далмацији од 1848. до 1914. године”, Нови Сад, 2015, стр. 97;
34. Јов. Секуловић, „Српска соколска жупа на Приморју”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 155;
35. Јов. Секуловић, „Успомене из прошлости”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 151, 152;
36. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.38; „Прослава на Далматинском Косову код Книна”, „Српска Зора”, 1 (15) јула 1914, бр.9, Бокешка штампарија у Котору, стр. 2;
37. Др Војин Калинић, „Српска друштва у Книну до 1914. године”, „Книнска Крајина 7”, Београд, 2016, стр. 115; Иванко Бендиш, „Соколство у Боки Которској”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 149;
38. „Соко на Јадрану”, Сплит, Јануар-Април 1936, бр.1- 4, стр. 36 ;
39. А. Бенуси, „Дубровачко соколство у раду за наше ослобођење и уједињење”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 153;

40. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 23, 39;
41. „Демонстрације у Дубровнику”, „Илустровани лист, Загреб, 18 српња 1914, бр.29, Год. I, стр. 1; „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр.39, 40; „Перо Чингрија”, „Рад”, Дубровник, 23. јула 1921, бр. 86 и 87, стр. 2;
42. Милан Гулић, „Далмација у освит великог рата”, „Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе”, Београд, 2015, стр. 439;
43. „Преметачине”, „Дубровник”, Дубровник, 29 јула 1939, бр. 30, стр. 3,4; „Gospara Lamba s Jejevice povrh Dubrovnika Gospođi Mari poslanica”, (4),„Дубровник”, Дубровник, 8 јула 1939, бр. 27, стр. 3;
44. Драган Кларић, „Соколство у Будви и Паштровићима”, „Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 386;
45. К. Милутиновић, „Матица Српска у Дубровнику”, „Југословенски књижевни лексикон”, Матица Српска, Нови Сад, 1971, стр. 313;„Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 40, 41, 42;
46. Љубица Миљковић, „Игњат Јоб”, Београд, 2013, стр. 3, 24;
47. Милан Ж. Живановић, „Дубровник у борби за Уједињење”, Београд, 1962, стр. 279, 285;
48. Милан Гулић, „Далмација у освит великог рата”, „Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе”, Београд, 2015, стр. 449;
49. „Поштујући хероизам и жртву пионера наше Слободе”, „Дубровачка трибуна”, Дубровник, 19. септембра 1934, бр. 262, стр. 1;
50. И.Б. Котор, „Милан Срзентић“, „Помен на 20-годишњицу његове херојске смрти (стрељан 17-IX-1914)“, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39,стр. 4;
51. М.П., „Војислав Танкосић”, „Дубровник”, Котор –Дубровник, 2. новембра 1940, бр.43, стр.2-3;
52. „Дубровачке вијести“, „Дубровник”, Дубровник, 5 фебруара 1938, бр. 5, стр. 3;
53. Максим С. Злоковић, Бијела, 15 децембра 1936, „Соколство у Боки Которској прије рата”, „Гласник Соколске жупе Цетиње”, Цетиње, 1 марта 1937, бр. 3, стр. 41, 42;
54. „Соколски гласник”, Загреб 1920, бр.3, Год. II, стр.107;
55. Јов. Секуловић, „Успомене из прошлости”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 152;
56. Милан Гулић, „Добровољци из Боке Которске у ратовима за ослобођење и уједињење (1912-1918), „Добровољачки гласник”, Јун 2018, бр. 51, стр. 31, 32, 32;
57. Милан Гулић, „Добровољци из Боке Которске у ратовима за ослобођење и уједињење (1912-1918), „Добровољачки гласник”, Јун 2018, бр. 51, стр. 34-38;
58. Јово Н. Влаховић, „Члан мисије српске владе у Русији”, „Добровољачки гласник“, бр.28, Год. XVI, Београд, Децембар 2006, стр.202;

59. Мило Цветић, „Из минулих дана”, „Дубровник”, Дубровник, 12 јуни 1937, бр. 20, стр.2-3;
60. Иванко Бендиш, „Соколство у Боки Которској”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 150;
61. „Око Соколово“, Београд, 1. децембар 1936, бр.1, стр. 1;
62. Драган Кларић, „Соколство у Будви и Паштровићима”, „Паштровски Алманах I”, Свети Стефан-Петровац, 2014, стр. 386;
63. Тонко Барчот, „Хрватски сокол у Боки Которској у раздобљу Аустро-Угарска монархије и краљевине СХС”, Котор 2010, стр. 24;
64. „Гимнастичко друштво „Српски Соко“ у Рисну (Бока Которска)“, „Соколски Гласник“, Загреб, бр. 6 и 7, стр. 267;
65. Е.Л. Гангл, „Соколство и Први децембар”, „Соколски Гласник”, Београд, 29 новембар 1940, бр. 48, стр. 3;
66. Небојша Рашо, „Српски Соко Херцег Нови”, Херцег Нови, 2008, стр. 46;
67. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 52;
68. „Споменица 25. година соколског рада у Дубровнику”, Соколско друштво Дубровник, Дубровник, 1929, стр. 53;
69. „Жупа Мостар, „Соколски гласник“, Љубљана 1.јула 1929,Год.ХI, бр.13 стр.12;
70. Јов. Секуловић, „Српска соколска жупа на Приморју”, „Соко на Јадрану”, Сплит, јуни-јули 1931, бр. 6-7, стр. 156;